

764

Pijpenkabinet bewaakt geschiedenis van 25 eeuwen rookcultuur

Geen dag zonder pijp

Een pijp is meer dan een drager van tabak, het roken ervan meer dan het inzuigen van gearomatiseerde lucht. Wie dat betwist, moet eens gaan kijken en luisteren op Prinsengracht 488 in Amsterdam. Het Pijpenkabinet heeft hier een internationaal geroemde collectie pijpen. Het is daarbij kenniscentrum én ontmoetingsplek. Geen overbodige luxe voor wie een goed gesprek bij een goede pijp waardeert.

Nee, de anti-rooklobby heeft hun zaak geen goed gedaan. Benedict Goes beaamt het, niet zonder gekweldheid, zodra het onderwerp ter sprake komt.

'Sommige mensen reageren allergisch op alles wat met rook te maken heeft. Ik ken een man die al jaren niet meer rookt, maar de pijp in zijn mond blijft houden

Kleipijp met hielmerk springend hert en initialen WT, Willem Teek, Gorinchem ca. 1640

omdat hij het gevoel niet missen wil. Als je weet hoe mensen daarop soms reageren. Alsof hij in de smerigste walmen is gehuld. Ze beginnen met hun handen te wapperen of te hoesten. "Mag die pijp uit!" roepen ze.'

Het is een wat extreem voorbeeld, maar zo werkt het bij de mondige niet-roker van nu. De missie van het Pijpenkabinet wordt er alleen maar krachtiger door: het conserveren van een niet te ontkennen stuk cultuurgeschiedenis. Dit gebeurt onder andere met het tonen van een rijk gevarieerde collectie pijpen. Deze is vanaf 1969 ontstaan uit de interesse van de Amsterdamse verzamelaar en onderzoeker Don Duco. De door hem bijeengebrachte eerste kleipijpen van archeologische oorsprong vormen de basis van het museum.

Don Duco en Benedict Goes, beiden historici, zijn thans de motor van een niet-alledaagse combinatie van activiteiten rondom dit museum. Na de entree in het souterrain van het statige grachtenpand is er om te beginnen de winkel, Smokiana. Hier vindt de liefhebber behalve moderne pijpen en alle soorten pijptabak en -parafernalia ook een onverwacht groot aantal publicaties over het onderwerp, vrijwel alle op naam van Don Duco.

Wie uit een historische pijp wil roken kan er ook terecht. In diepe laden liggen stukken gerangschikt die te weinig meer toevoegen aan de collectie en nu te koop zijn. Zo kun je vanaf ongeveer vijftig euro al eigenaar worden van een

Franse negentiende-eeuwse kleipijp met de afbeelding van De Ware Jacob.

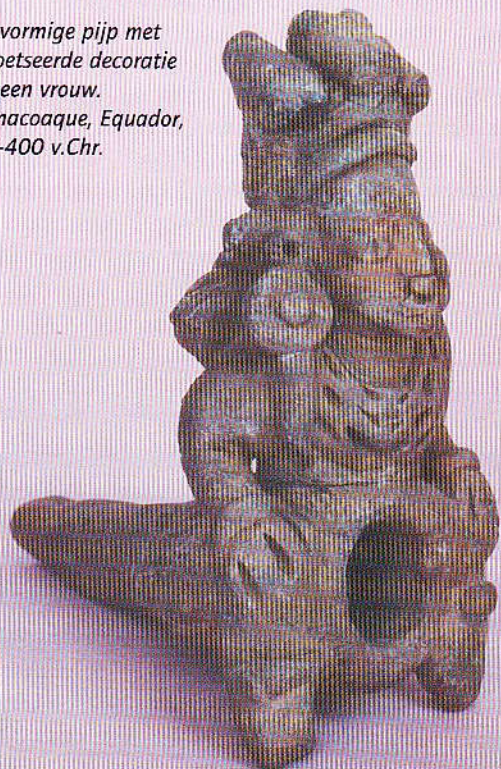
Goudse pijp

De Hollandse witte kleipijpjes zijn als archeologische vondst bij bijna iedereen wel bekend. In sommige gebieden hoef je maar een schop in de grond te steken of je komt op zijn minst een kopje of een stukje steel ervan tegen, meestal intensief gebruikt en aan de binnenkant beroet. Een héle pijp vinden is een stuk zeldzamer. 'Het komt voor,' vertelt Benedict Goes, 'maar alleen in een min of meer beschermde omgeving zoals een oude beerput.'

De zogenaamde Goudse kleipijpen waren in Nederland algemeen vanaf het einde van de zeventiende eeuw tot rond 1940. Alle mannen rookten ze, van wever tot stadhouder en van regent tot boerenknecht. Ze waren gemaakt van zeer fijne klei, de zogenaamde pijpaarde, die gewonnen werd uit kleiputten langs de Maas. De textuur van die klei liet een zeer minutieuze bewerking of decoratie ervan toe.

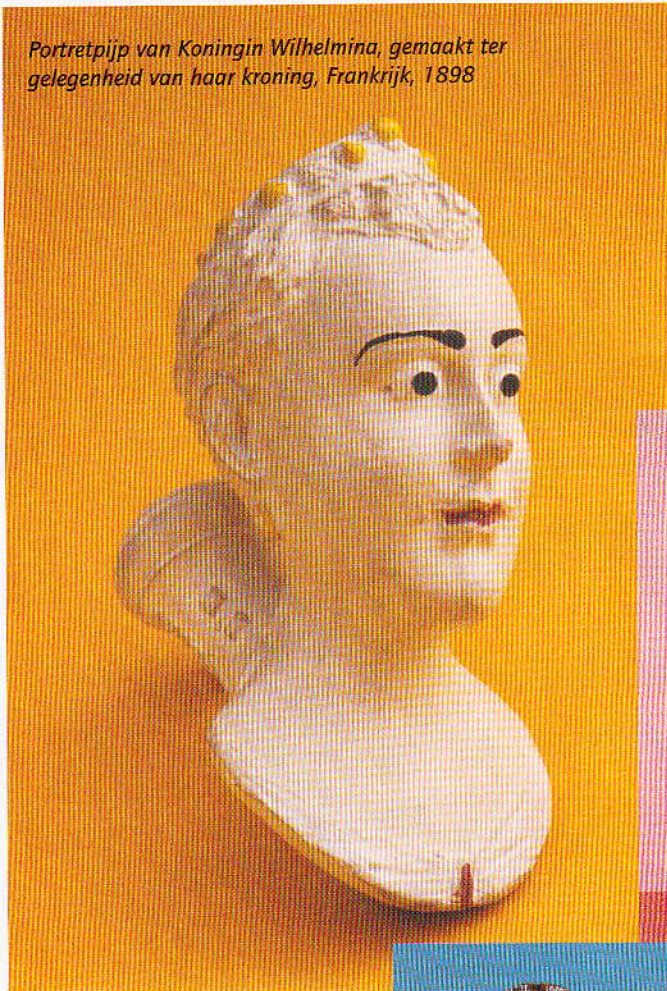
De Goudse pijpmakers waren beroemd vanwege hun precisie. Iedere ambachtsman had zijn eigen taak: het rollen

Buisvormige pijp met geboetseerde decoratie van een vrouw. Mamacoaque, Equador, 500-400 v.Chr.

van de klei, het persen van de pijp, het afwerken, polijsten en bakken, tot aan het zetten van een merkteken toe. Dit werd gedaan op een typerend uitsteeksel onder de kop, de zogenaamde hiel van de pijp. Het moest er absoluut recht op staan, anders werd de pijp afgekeurd. Op verzoek determineert het Pijpenkabinet gratis kleine pijpvaardstenen van particulieren. Goes: 'Vaak kun je aan het merkteken meteen zien of je met een originele Goudse pijp of met een imitatie te maken hebt.' Ook de Fransen hadden hun pijpen van witte klei. Anders dan de Hollanders gebruikten zij de kop veelal om bewondering of affectie uit te drukken voor deze of gene literaire, militaire of koninklijke grootheid. Zij trokken de lucht van smeulend tabak door het hoofd van Victor Hugo, Napoleon en zelfs onze vroegere koningin Wilhelmina. Ook was de pijpenkop wel een uithangbord voor de professie van de roker. Sommige morbide artsen deinsden er niet voor terug hun patiënten met onvervalste doodskoppen de stuipen op het lijf te jagen.

Portretpijp van Koningin Wilhelmina, gemaakt ter gelegenheid van haar kroning, Frankrijk, 1898

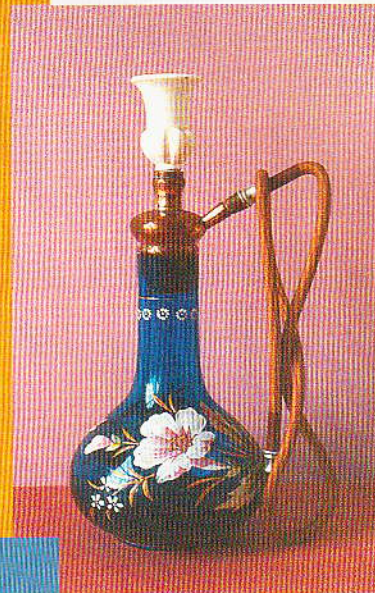
veer vijftig centimeter lange pijpen moest je letterlijk even goed gaan zitten. Vooral Oost-Europeanen hielden ervan. Het meest kenmerkende van meerschium is de kleuring, die beslist iets toevoegt aan de schoonheid van de pijp. Aanvankelijk is het materiaal wit als ivoor. Hoe intensiever de pijp gebruikt is, hoe intenser en meer geschakeerd het geel en

Meerschium

Exotischer wordt de verzameling in de grote kamer van het museum, waar pijpen en artefacten 25 eeuwen rookcultuur van vijf continenten vertegenwoordigen, van de onmiskenbaar fallische exemplaren uit Afrika en rijkversierde waterpijpen uit Azië tot de curieuze poppenhuisminiaturen waarmee precieuze Duitsers het genot van roken huldigden.

Het oudste stuk dateert van circa 550 jaar voor Christus: een zittende vrouwenfiguur gemodelleerd in klei, indertijd al rokend gekoesterd door de indianen van de nu lang verloren Jama Coaque cultuur uit het huidige Equador. Indianen uit Midden- en Noord-Amerika waren fervente pijprokers. Dat ze het tijdens vrede maar ook tijdens oorlog deden is aan de vorm van de pijp vaak goed te zien, zoals bij de tomahawk die zowel pijp is als bijl.

Eén van de meest bijzondere materialen gebruikt voor het maken van pijpen is het zogenaamde meerschium. Anders dan de naam doet vermoeden, is het een sedimentair gesteente gewonnen uit mijnen in Turkije. Het materiaal is licht van gewicht en zo zacht, dat het met een mesje makkelijk te bewerken is. Het is ook uiterst kwetsbaar. Des te verwonderlijker is het dat zoveel zelfs zeer grote exemplaren bewaard zijn gebleven. Voor het roken van deze onge-

Glazen waterpijp met meerschiumkop. Wenen ca. 1890

bruin ervan. 'De Fransen,' zegt Goes, 'hebben zelfs een werkwoord bedacht voor het bruin kleuren van de pijp: 'culotter la pipe'.'

Geëmailleerde figuurpijp van Jan Klaassen, in Frankrijk Polichinelle genaamd, Frankrijk, ca 1890

Walrustand

Pijpenkoppen zijn er ook van kalebas, van hertshoorn, ivoor en agaatsteen, van boomwortel, hout en van porselein. De langste pijp is er een met een opgerolde steel van maar liefst zeven en een halve meter, de meest bizarre misschien de pijp van de wortel van de zeldzame 'briar', voorstellend de citadel van de Corsicaanse hoofdstad Ajaccio. Een gedrocht, geeft Goes toe, maar onmisbaar voor de collectie.

'Het aardige van zo'n collectie,' zegt de gedreven gids, 'is wel dat je er niets bij voor kunt stellen als je het niet hebt gezien. Je kent ofwel het kleipijpje dat je zelf in de bodem vindt of de houten pijp van opa die raar ruikend in een laasje ligt. Daar stopt de associatie.' Dat is waar. Wat het Pijpenkabinet graag nog zouden willen hebben?

Gezichtpijp van brons met een pijprokende neger. Kameroen, begin 20e eeuw

Het is niet het eerste het beste gezelschap dat aanschuift, de balotage is streng, kandidaten moeten een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de discussie. Deze kan, getuige het overzicht op de website, gaan over zowel de architectuur van een nieuwe stadswijk als over de inhoud van het niets.

'Er bestonden in Nederland al clubs die zich bezig hielden met wedstrijdroken,' vertelt Goes over de achtergrond van het kandideren. 'Daar gaat het erom wie het langst 3 gram tabak brandend kan houden, een grapje ontstaan uit verveling onder soldaten die tijdens de eerste wereldoorlog zaten te wachten tot het vechten begon. Wij vonden dat niet stroken met het genoeg van pijproken. Wat de pijproker onderscheidt is dat hij zijn pijp rookt op een moment van rust. Zodra je je pijp begint te stoppen laat je je andere bezigheden los. Het is een ritueel dat aanzet tot reflectie.

Daarbij past bij tijden een goed gesprek.'

Begrenzing qua sekse bestaat er niet: de president van het genootschap is een vrouw. Goes: 'Zij is een van de weinigen die pijp rookt in het openbaar, omdat zij ertegen kan voortdurend te worden aangesproken. Maar er zijn veel meer vrouwen die pijproken dan je denkt, we merken het in de winkel.' Pijproken is een manier van leven, wil Goes, overigens in alle bescheidenheid, maar duidelijk maken. En hoe elitair het klinken mag: niet iedereen is een pijproker.

Meer info: www.pijpenkabinet.nl

Yvonne van Osch

Foto's collectie Pijpenkabinet, Amsterdam

Goes: 'Bepaalde materialen uit bepaalde streken, bijvoorbeeld eskimopijpen van walrusband. En hoe je daaraan komt? Je houdt in de gaten wat er te koop is. Op een antiekmarkt of in een antiekwinkel zie je weleens iets, soms word je getipt. Mensen doen ook complete verzamelingen weg via veilingen. Een kwartier geleden hebben we telefonisch de mooiste pijpen aangekocht van de kleindochter van de uitvinder van de maggiblokjes!'

Goes combineert sinds 1982 zijn baan als onderzoeker met onverdroten inspanningen voor het museum. Maar het Pijpenkabinet is meer dan het museum. Door het veelomvattende speur- en registratiewerk van Don Duco en de zijnen is het de laatste jaren ook steeds meer bekend komen te staan als kenniscentrum. Zelfs het Parijse Louvre wist met vondsten uit graafwerk de weg te vinden naar Amsterdam.

Geestverwanten

Hiermee houdt het dienstenaanbod van 'Alladins's grot van pijpen' aan de Amsterdamse Prinsengracht nog niet op. Er worden ook cursussen gegeven en meetings georganiseerd voor gezelschappen die de deftige, misschien zelfs wat samenzweerderige ambiance middenin de pijpencollectie waarderen. En in deze ambiance passen tot slot ook de maandelijkse samenkomsten van het zogenaamde Pijprokersgenootschap.

De ontmoetingen werden geïnitieerd door een klant die behoefte had aan het gezelschap van pijprokende geestverwanten. 'In de loop der tijd is er toen een variërend groepje ontstaan van een man of twaalf,' vertelt Goes, 'dat elke maand samenkomt om tijdens het roken van een pijp over uiteenlopende onderwerpen te praten.'

De beroemde tomahawk, een combinatie van een strijdbijl en vredespijp. Noord-Amerika, laat 19e eeuw